

Feraset: Allah'ın Nuruyla Bakmak

18 Ekim 2013

Hadisler

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Mümin, bir delikten iki kere sokulmaz." (B6133 Buhârî, Edeb, 83; M7498 Müslim, Zühd, 63)

Ebû Saîd'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Tökezlemeyen, halîm (akıllı) olmaz, tecrübe edinmeyen hakîm olmaz." (T2033 Tirmizî, Birr, 86; EM565 Buhârî, el-Edebü'l-müfred, 199)

Ebû Saîd el-Hudrî'den nakledildiğine göre Resûlullah (sav), "Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar." buyurdu ve ardından, "Elbette bunda feraset sahipleri için ibretler vardır." (Hicr, 15/75) âyetini okudu." (T3127 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 15; MK7497 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, VIII, 102)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: 'Her kim benim velî bir kuluma düşmanlık ederse ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle de yaklaştırmaya devam eder. Sonunda onu severim. İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sımsıkı tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sığırsa onu mutlaka korurum...'" (B6502 Buhârî, Rikâk, 38)

Açıklama

Mekke'de şiirleriyle Hz. Peygamber'i hicveden ve müşrikleri Müslümanların aleyhine kışkırtan Ebû Azze Abdullah b. Amr b. Umeyr adında bir şair vardı. Bu şair, Bedir Savaşı'nda esir alınmıştı.¹ O gün Hz. Peygamber'in huzuruna getirilmiş ve fakir olduğunu, fıdye verecek malı mülkü bulunmadığını ve ailesinin kalabalık olduğunu söyleyerek bağışlanma talebinde bulunmuştu. Ayrıca Resûlullah'a, bir daha kendisiyle savaşılmayacağına dair söz vermişti. Allah Resûlü de onu serbest bırakmıştı. Ne var ki Ebû Azze Mekke'ye gittikten sonra, şiirleriyle müşrikleri Hz. Peygamber aleyhine kışkırtmaya devam etti.² İşbu Ebû Azze, aradan bir yıl geçtikten sonra bu kez Uhud Savaşı'nda Müslümanların karşısına çıktı. O, daha önce Resûlullah'a verdiği sözü hatırlatsa da Mekkeli müşriklerden Safvân b. Ümeyye, malı ve ailesi konusunda kendisine teminat vererek onu bu savaşa katılmaya ikna etti. Ebû Azze, Uhud'da da esir düştü. Kureyşli tek esir olarak Hz. Peygamber'in huzuruna getirildiğinde, zorla getirildiğini ve Mekke'de bakıma muhtaç kızları olduğunu söyleyerek yine bağışlanma talebinde bulundu. Bunun üzerine Allah Resûlü, "Bana verdiğin söz nerde kaldı! Hayır, vallahi Mekke'de, 'Muhammed'i iki kez aldattım.' diyerek sakalını ovuşturamayacaksın." dedi ve ekledi: "Mümin bir

delikten iki kere sokulmaz.” Sonra da Âsım b. Sâbit’e, (savaş suçundan dolayı) onu cezalandırması talimatını verdi.³

H. Peygamber’in kendine has üslûbuyla ifade ettiği, “Mümin, bir delikten iki kere sokulmaz.” şeklindeki veciz beyanı bütün hadis kaynaklarında yer bulmuş, Buhârî ve Müslim’in Sahîhleri gibi önemli eserlerde bâb/konu başlığı olarak kaydedilmiştir.⁴ Bu, söz konusu hadisin erken dönemlerden itibaren Müslüman zihninde ve vicdanında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu hadise göre Müslüman aynı sebepten dolayı iki kez üst üste aldanmaz, aldatılmaz. Bir kez hata yapar ancak ondan ders alır, sonrası için tedbirli davranır. Bir yılın tarafından aynı delikten iki kez ısırılmak nasıl ki bir gaflet ise bir hatayı iki kez üst üste işlemek de o derece gaflettir. O hâlde mümin, hatalarına kendisine tecrübe kazandıran birer fırsat olarak bakmalıdır. Mümin, günahından tevbe eder gibi hatalarını fark edip onları bir daha işlememeye azmetmelidir. “Mümin bir delikten iki defa ısırılmaz.” Hadisini “Müslüman, işlediği bir günahın cezasını dünyada çekerse, o günahı otürü âhirette tekrar cezalandırılmaz.” şeklinde anlamak isteyenler olmuştur.⁵ ancak hadisin söylenme sebebi, bu tür yorumlara mahal vermemektedir. Mümini gaflete düşmemesi konusunda uyaran ve zekâsını kullanmaya teşvik eden⁶ bu hadis, hayatta sebep sonuç ilişkilerini ve tecrübeyi dikkate alan bir mümin ahlâkını karakterize etmektedir.

Bu hadisla bağlantılı olan ve inanmış insanın şahsiyetini yansıtan bir başka rivayette ise hataların, insanı olgunlaştıran, geliştiren ve hikmetin tecelli etmesini sağlayan tecrübeler oldukları ifade edilmektedir. “Tökezlemeyen, halîm (akıllı) olmaz, tecrübe edinmeyen hakîm olmaz.”⁷ diyen Allah’ın Elçisi, aynı zamanda hataların insanî birer gerçeklik olduğunu özlü bir biçimde belirtmektedir. “Akıl” anlamına gelen ve “cehalet”in zıddı olan “hilm”,⁸ ilim ile sadece lafzî olarak değil, mânâ olarak da birbirine yakındır. Hicrî birinci asrın gözde simalarından Atâ b. Ebî Rabâh’ın, “İlm ile hilmten daha güzel birbiriyle uyuşan, bütünleşen bir şey yoktur.”⁹ demesi manidardır. Bu durumda kişi, yaşadığı birçok tecrübeden edindiği bilgiler sayesinde hilm kazanmalıdır. Böylece başkalarının işlediği hatalara karşı daha hoşgörülü olur ve “halîm” erdemini kazanır. Halîm kişi de tedbirli olmalı, geçmişteki yaşantılarından, hatalarından, eksiklerinden ders çıkartmalı, tecrübeleri ışığında hareket etmelidir. İnsan, tecrübeleri sayesinde halîm olduktan sonra da kendisinden hikmetli işler sadır olur. “Hikmet”, “en güzeli, en güzel şekilde bilmek” anlamlarına gelmekte olup¹⁰ bilgi, ince anlayış, kavrayış (fıkh) gibi insanın farklı tecrübelerle ulaştığı bilgelik düzeyine işaret etmektedir. Nitekim yukarıdaki hadis, hakîm olmayı tecrübeli olmaya bağlamaktadır. Halîm ve hakîm kişi, attığı her adımın sonucunu önceden düşünen ve ona göre istikametini belirleyen kişidir.

İnanmış insanın, olası her türlü tehlike ve tehdit karşısında uyanık olması, davranışlarında tedbirli olması ve kendi hatalarını faydalı tecrübelerle dönüştürmesi, hiç şüphesiz feraset ve basireti elden bırakmamasına bağlıdır. Bu bakımdan, “Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah’ın nuruyla bakar.”¹¹ diyen Allah Resûlü (sav), ferasetli olmayı mümin şahsiyetin temel bir zihinsel

karakteri olarak ifade etmiş ve ferasetle “Allah’ın nuru” arasında bir ilgi kurmuştur. Feraset bir şey hakkında derinlemesine, ayrıntılarıyla, incelikli bir şekilde düşündürmektir.¹² Bir atlı (fâris) nasıl ki atının hareketlerine dair birtakım sezgilere sahip olur ve yolunu ona göre belirlerse, feraset sahibi mümin de hayata dair güçlü öngörülere sahiptir ve istikametini bu öngörülerini muvacehesinde belirler. Bu hadiste imanî ve ilâhî yönü (vehbî) ortaya koyulan feraset, Allah’ın sevdiği ve değer verdiği kullarının kalplerine yerleştirdiği, doğru yolu gösteren, doğru tahminler yapmasını sağlayan sezgi ve ilhamlar anlamına da gelmektedir. Feraset, müminin akli ve düşünce kabiliyetinin yanı sıra Rabbinin, ona imanı karşılığında verdiği bir lütuf olarak da anlaşılabilir. Buradan hareketle Hz. Peygamber’in dolaylı bir şekilde müminin anlayışlı, uyanık ve ferasetli olmasını istediği de söylenebilir.

Şüphesiz ferasetin, doğuştan gelen zeka ve kabiliyet şeklinde ifade edilebilecek fitrî yönü yanında, tecrübeyle artan yönleri de vardır. Sonradan kazanılan tecrübe, uzmanlık ve bilgi de feraseti tamamlayan unsurlardır. Nitekim Arapçada bir kişi bir işi bildiği zaman “innehu le-fârisün bi-zâlîke’l-emr” (O, bu işte çok mahir birisidir.) denilir.¹³ Arapçadaki bu kullanım, geçmiş yaşantı ve tecrübelerin insanı olgunlaştırdığını, gelecekle ilgili öngörülerinde isabetli olmasını ve doğru kararlar almasını sağladığını göstermektedir. Hz. Ali de muhtemelen bu nedenle, “Yaşlı bir kişinin fikri, bana, genç birinin görüşünden daha sevimlidir.”¹⁴ demiştir.

Hz. Peygamber de feraset ve fetanet sahibi olması, üstün zekâsı ve anlayış kabiliyeti sayesinde birçok gizli şeyi bilebilmiş ve geleceğe dönük doğru tahminler yapabilmıştır. Resûlullah’ın, bir arada yaşadığı münafıkları ağız çalımlarından, konuşmalarından hâl ve davranışlarından tanıması, onun idrak kuvveti ve üstün kabiliyetini göstermektedir. Yüce Allah bu hususa şöyle dikkat çekmiştir: “Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun, sen onları, konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah, yaptıklarınızı bilir.”¹⁵ Bir başka âyette ise Hz. Peygamber’in onurlarından dolayı dilencilik yapmayan insanları tanıması konu edilmektedir: “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (başkalarından isteyip dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca istemezler. Siz hayır olarak ne infak ederseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”¹⁶

Resûlullah, farklı sahâbîlerden gelen aynı sorulara fetaneti, feraseti, zekâsı ve anlayışı sayesinde muhatabının durumunu tespit ederek onların kişisel ihtiyaç ve eksikliklerini dikkate alan değişik cevaplar vermiştir.¹⁷ Hz. Peygamber’in, ilk bakışta şartları Müslümanların aleyhine gözüken ancak sonra lehine dönen Hudeybiye antlaşması da onun dehasını, ileri görüşlülüğünü, tahlil ve değerlendirme kabiliyetini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁸

O hâlde, “Mümin, Allah’ın nuruyla bakar.” ifadesini, “Mümin, Allah’ın doğuştan kendisine verdiği özel yetenekleri ve kavrama kapasitesiyle bakar.” şeklinde anlamak mümkündür. Elbette bu kavrama kapasitesi, sadece inanan insanlarda mevcut değildir.

Nitekim câhiliye döneminde bir kimsenin fizikî yapısı ve organlarından hareketle onun soyu, ahlâkî ve karakteri hakkında tahminde bulunulan “kıyâfe” diye adlandırılan ve tecrübeye dayanan bir ilim dalı vardı. Bu konuda feraset, basiret, bilgi ve tecrübeye sahip kişilere de “kâif” denirdi.¹⁹ Nitekim Resûlullah da bir keresinde sadece ayak tabanlarını görerek Zeyd b. Hârise ile oğlu Üsâme’nin baba oğul olduğunu söyleyen bir kâifin bilgisine şaşırmış ve mutlu olmuştu.²⁰

Enes b. Mâlik vasıtasıyla Resûlullah’a nispet edilen bir sözde, “Allah’ın, işaretlerle insanları tanıyan kulları vardır.”²¹ buyrulması, bu özel yeteneğin potansiyel olarak her insanda olabileceğini göstermektedir. Ancak Efendimizin (sav) ‘Allah’ın nuruyla bakma’ ile iman arasında bir ilgi kurması, feraset ve basiretin, mümin insanda daha fazla gelişmiş olması gerektiğini ifade etmektedir. Bilge sahâbî Abdullah b. Mes’ûd, insanlar arasında feraseti en güçlü kişilerin; Hz. Yusuf’u satın aldıktan sonra hanımına, “Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.” diyen²² Mısırlı Aziz ve Hz. Musa hakkında, “Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.”²³ diyen Hz. Şuayb’ın kızı ile halifelîği Hz. Ömer’e bırakan Hz. Ebû Bekir olduğunu söylemiştir.²⁴

Bütün bu örnekler, aslında hayata Allah’ın nuruyla bakan bir idrakin yansımalarıdır. Hz. Peygamber’in, “Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah’ın nuruyla bakar.” dedikten sonra, “Elbette bunda feraset sahipleri için ibretler vardır.”²⁵ âyetini okumuş olması²⁶ anlamlıdır. Burada, alâmetleri, işaretleri okuyabilen ve onların neye delâlet ettiğini anlayabilen, eşyanın ve varlıkların arkasındaki nihâî mânâlara vâkıf olan kişilerden söz edilmektedir. Bu âyetle ifade edilen “mütevessim” müminler, Kur’ân-ı Kerîm okurken, kâinatı incelerken, insanlara bakarken, her gözün göremediği, her aklın idrak edemediği bazı şeyleri hissederek. Bu âyet-i keriminin öncesinde Yüce Allah, Lût kavminin yaptığı ahlâksızlıklardan, onlara ceza olarak gönderilen uğultulu bir sesle (sayha) şehirlerinin altının üstüne getirilmesinden ve üzerlerine taş yağdırılmasında bahsetmektedir.²⁷ Böylece âyet, inananların geçmişe ibret nazarıyla bakıp ondan dersler çıkarmaları gerektiğine de işaret etmektedir.

Elbette müminin sadece tarihte yaşananlara değil etrafında olup biten her şeye ibret nazarıyla bakması gerekir. Müminin, “Allah’ın nuruyla bakması”, onda böyle bir melekenin mevcudiyetini ifade etmektedir. Bu melekenin açığa çıkmasında insanın gayreti de önemlidir. Şüphesiz ki, Allah’ın nuru, rahmeti tüm kullarına yayılır. Ancak hırslarından, kaprislerinden arınıp nefsinin tezkiye edebildiği oranda insanın sezgi gücü artar, kavrayışı ve feraseti kuvvet kazanır. İnsan, günahlara battığında, küçük hesapların peşinden koştuğunda kavrama yeteneğini kaybeder. O hâlde insanın Allah’ın nuruyla bakması, fıtrî olana ve fıtratına dönmesiyle mümkündür.

Gerçek mümin, bütün mahlûkata Allah’ın nuruyla bakar. Bu nur sayesinde onun kalp gözü açılır ve hakikatleri şeffaf bir şekilde görür.²⁸ Müminin, “Allah’ın nuruyla bakması”, Yaratıcı’nın ona bahşettiği bir nurla bakması²⁹ ya da Allah’ın rızasına uygun amelleri yapması şeklinde de yorumlanabilir. Bu nur, onun gördüklerine bakmasını sağlayan akıldır, basirettir. İnanan insan

gözleriyle görür, aklıyla bakar, kalbiyle idrak eder. Ancak Allah'ın kendisine lütfettiği aklı işletebilirse bu mânâda "bakmış" olur. Bu meleke sayesinde kul, Yaratıcı'nın yaratmasındaki gaye ne ise eşyaya bu gayeye uygun olarak bakar. Artık Allah ile görmeye, işitmeye başlar. Nitekim Sevgili Peygamberimiz, bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: 'Her kim benim velî bir kuluma düşmanlık ederse ona harp ilân ederim. Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha hoş olan bir şeyle yaklaşamaz. Kulum bana nafîle ibadetlerle de yaklaşmaya devam eder. Sonunda onu severim. İşte o zaman onun işiten kulağı, gören gözü, sımsıkı tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum. Benden bir şey isterse bunu ona mutlaka veririm. Bana sığınırsa onu mutlaka korurum...'"³⁰ Bu hadis, Rabbiyle ilişkisini güçlendiren inanmış insanın kazandığı feraset ve basiret melekesinin hangi boyutlara ulaşabileceğini ve onu hangi derecelere yükselteceğini göstermektedir. Bu mertebede kul ile Allah arasındaki perdeler âdeta kalkmaktadır. Allah'ın, velim (dostum) diyerek ve sevgisini bahşederek iltifat ettiği kul, bu sevgi bağı sayesinde tüm eşyaya ve kâinata ilâhî maksatlar muvacehesinde bakmaya başlar. Ayrıca Allah Teâlâ, "Ben kulumu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı mesabesinde olurum." derken, temsilî bir ifadeyle, sevgisine mazhar olmuş kuluna yakınlaştığını belirtmek suretiyle ona büyük bir ikramda bulunmaktadır.

Olgun ve kemal sahibi müminler, düşünen, tefekkür eden, keskin görüşlü, akl-ı selim sahibi, olaylara ve insanlara doğru teşhisler koyabilen, geleceğe dair sağlam, isabetli tahmin ve öngörülerde bulunabilen, ibret alan feraset ve basiret sahibi kişiler olmalıdır. İmanları ve tecrübeleri arttıkça feraset ve basiretleri artan müminler, tarihî olaylar ile kişisel yaşantılarından dersler çıkarmalı, geçmişten ve gelenekten aldıkları ışıkla ve marifetle geleceğe bakarak Yüce Allah'ın, "De ki: İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar, marifet ve anlayış (basiret) ile Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."³¹ âyeti ışığında hareket etmelidir.

Kaynak notları

1 ST2/43 İbn Sa'd, Tabakât, II, 43.

2 BS13111 Beyhakî, es- Sünenü'l-kübrâ, VI, 523.

3 BS18537 Beyhakî, es- Sünenü'l-kübrâ, IX, 112.

4 B6133 Buhârî, Edeb, 83; M7498 Müslim, Zühd, 63.

5 TM1922 Tayâlisî, Müsned, II, 381.

6 İF10/530 İbn Hacer, Fethu'l- bârî, X, 530.

7 T2033 Tirmizî, Birr, 86; EM565 Buhârî, el-Edebü'l- müfred, 199.

8 SM1/261 İbn Sîde, Muhassas, 1/261.

- 9 DM587 Dârimî, Mukaddime, 48.
- 10 LA11/951 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI, 951.
- 11 T3127 Tirmizî, Tefsîru'l- Kur'ân, 15; MK7497 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, VIII, 102.
- 12 LA38/3379 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XXXVIII, 3379.
- 13 LA38/3379 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XXXVIII, 3379.
- 14 BS20915 Beyhakî, es- Sünenü'l-kübrâ, X, 191.
- 15 Muhammed, 47/30.
- 16 Bakara, 2/273.
- 17 M250 Müslim, Îmân, 136; B527 Buhârî, Mevâkîtü's- salât, 5; HM7850 İbn Hanbel, II, 288.
- 18 M4633 Müslim, Cihâd ve siyer, 94; HM19117 İbn Hanbel, IV, 324; MA9720 Abdürrezzâk, Musannef, v, 330.
- 19 "Kıyâfe", DîA, XXv, 508.
- 20 B3731 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 17; M3617 Müslim, Radâ', 38.
- 21 BZ6935 Bezzâr, Müsned, II, 323; ME2935 Taberânî, el- Mu'cemü'l-evsat, III, 207.
- 22 Yûsuf, 12/21; TT15/19 Tâberî, Câmiu'l-beyân, XV, 19.
- 23 Kasas, 28/26.
- 24 NM3320 Hâkim, Müstedrek, IV, 1247 (2/346); MK8829 Taberânî, el- Mu'cemü'l-kebîr, IX, 167.
- 25 Hicr, 15/75.
- 26 T3127 Tirmizî, Tefsîru'l- Kur'ân, 15; MK7497 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, VIII, 102.
- 27 Hicr, 15/70-74.
- 28 TA8/441 Mübârekpûrî, Tuhfetü'l-ahvezî, VIII, 441.
- 29 KRS398 Kuşeyrî, Risâle, s. 398.
- 30 B6502 Buhârî, Rikâk, 38.
- 31 Yûsuf, 12/108.